

bidraget til at forklare baggrunden for de voldsomme kirkelige brydninger.

Som en årsag til kampens opståen bør dog nævnes den indblanding, der fra begyndelsen skete fra den ældre og langt bedre organiserede norske kirke i U.S.A. I 1870'erne førte dennes leder, præsten J. Müller-Eggen et formeligt korstog mod grundtvigianerne, som han åbent undsagde og kaldte for kættere. Først langt op i det 20. århundrede dæmpedes stridighederne noget, men blev først bragt endeligt til ophør i 1962, da de forskellige danske grupper samlet indtrådte i overorganisationen Lutheran Church of America.

Pastor Enok Mortensen har gode forudsætninger for at skildre sin kirkes bevægede udviklingshistorie, bl. a. var han 1944–62 arkivar for det danske kirkearkiv i Des Moines, Iowa, og hans bog er da også blevet en veldokumenteret og dybtgående fremstilling. Man kunne måske godt have ønsket emnet belyst ud fra en mere alsidig belysning end den rent kirkehistoriske, til gengæld er der i denne henseende mange interessante oplysninger at hente i hans bog. Bogen er desuden mere end en rent historisk beretning, for som teolog er Enok Mortensen dybt engageret i de gamle stridigheder, og i et afsluttende kapitel gør han op med de mange års diskussioner.

Kristian Hvidt

Jan Olof Olsson: 1914. Om skuddene i Sarajevo og optakten til den første verdenskrig. (Gyldendal). 403 s.

Halvhundredåret for den første verdenskrigs udbrud er blevet mindet gennem udsendelsen af en række værker om krigen og dens forhistorie.

Erindringer om disse begivenheder var ellers begyndt at glide noget i baggrunden til fordel for den anden verdenskrig. Men i de senere år har der været en voksende erkendelse af, at den første krig måske er nok så skelsættende som den anden, der nøjere betænkt er en fortsættelse af den første. I 1914 sluttede en epoke; det kan man ikke sige om året 1939. Den anden verdenskrigs vigtigste begivenhed var utvivlsomt atombomben, men den kom først til anvendelse en halv snes dage, før krigen sluttede.

Den svenske historiker og journalist Jan Olof Olssons bog »1914« udkom i 1964 og fik straks en glimrende modtagelse i Sverige. Det er særdeles forståeligt, thi bogen, der nu foreligger i dansk udgave, er velskrevet, klart bygget op og forsynet med et udmærket illustrationsmateriale. Den giver sig heller ikke ud for mere, end hvad den er: en populær skildring af optakten til krigens udbrud. Der er især grund til at fremhæve kapitlet om Tyskland før juli 1914, der har fået den ganske rammende overskrift: »Den allerhøjeste krigsherre og hans armé«. Billedet af den evigt skriven- de, talende og optrædende kejser er aldeles ypperligt. »Han er let at genkende. Mange kan have truffet ham i det virkelige liv. Han er den forkælede søn af velhavende familie, besat af lysten til at imponere, til at blande sig med alle, til at dukke op blandt sejlsportsfolk og snakke om rigning og vindforhold, til at stige til hest med ryttere og komme med bemærkninger om andres sadel, til at forsøge at indynde sig hos hvad han kalder godtfolk med malplacerede grovheder, i den tro, at de vil gøre lykke. Han er drengen, der optræder som pokkers karl, og som med jævne mellemrum er brudt sammen, har lukket sig inde for at græde, er gået i seng

for verden eller bare sidder og stirrer med glasagtige øjne, hensunket i tanker om en formodet fiasko eller indbildt uret«. (s. 28).

Forfatteren skriver også med megen kyndighed om de tyske og østrig-ungarske intriger i juli måned, der blev den direkte årsag til krigens udbrud. Han lader ingen tvivl tilbage hos læseren om hvem, der har det egentlige ansvar for begivenhedernes udvikling i denne skæbnesvangre måned. Men han tillægger Wilhelm II en alt for stor betydning, når han hævder, at kejseren kunne have grebet afgørende ind den 27. juli. Det var ganske anderledes stærke kræfter end kejserens, der afgjorde spillet.

I den danske udgave er to kapitler om Sveriges stilling udeladt og erstattet af eet, der har fået den paludanske overskrift: »Torden i syd«. Det giver en i alt væsentligt korrekt skildring af det dansk-tyske forhold i årtierne op til 1914. Forfatteren bygger især på Troels Finks bøger, hvilket kun er udmærket; men læseren har en tydelig fornemmelse af, at Olsson står fremmed over for dette emne. Det ville have været en betydelig fordel, om Gyldendal havde fundet udvej til også at medtage de svenske kapitler, der efter anmelderens mening hører til de bedste, Olsson har skrevet. Man mærker her, hvor fortrolig forfatteren er med svensk indenrigspolitik og ikke mindst med hele den åndelige baggrund, der førte til, at det liberale ministerium Staaff blev tvunget bort af en hysterisk, nationalistisk folkeopinion. Udeladelsen af disse to kapitler betyder en alvorlig forringelse af bogens kvalitet og medvirker til, at de øvrige mangler træder så meget stærkere frem.

Det er således beklageligt, at forfatteren til en bog på mere end 400 sider ikke har kunnet ofre et kapitel

på de økonomiske og sociale forhold, der dog spillede en væsentlig rolle for den situation, der muliggjorde den første verdenskrig. Det er også en betydelig svaghed, at bogen ikke har et særligt kapitel om Rusland før juli 1914. Både Tyskland, Frankrig, Storbritannien, Østrig-Ungarn og Serbien har hver fået deres kapitel, men ikke Rusland. Dette er dog næppe tilfældigt, thi forfatteren har øjensynlig ikke blik for, at det vigtigste punkt i problemkomplekset omkring krigsudbruddet i 1914 er forholdet mellem Tyskland og Rusland. Hele forhistorien om forholdet mellem de to lande mangler, og dette medfører bl. a., at han tillægger den russiske beslutning af 24. juli 1914 om partiel mobilisering, som udenrigsminister Sazonov drev igennem, en alt for stor betydning. Den skyldtes ikke, at Sazonov »i forfærdende grad manglede overblik over situationen«. (s. 250). Han gjorde nemlig det, som han i midten af juni havde ladet sige til Tyskland og Østrig-Ungarn, at Rusland ville gøre, ifald det kom til overgreb mod Serbien. Og påstanden om, at en partiel russisk mobilisering ikke var mulig, kan ikke være rigtig, thi i november 1912 blev den gennemført uden vanskeligheder.

Den manglende forståelse for betydningen af det tysk-russiske modsætningsforhold bevirker, at Tysklands aggressive optræden i juli 1914 forekommer mere urimelig og hovedløs, end den var. I frygten for og fjendskabet til Rusland var der et virkeligt motiv for den tyske aggression. Så er det en anden sag, at dette motiv byggede på forkerte forudsætninger.

Imidlertid, bogen er som sagt velskrevet, spændende ja ligefrem medrivende, og fremstillingen er på de fleste andre punkter korrekt. Det er

populær historieskrivning i ordets bedste forstand; men prisen er upopulær – 68 kr. for et hæftet eksemplar. Denne modsigelse kunne forlaget have ophævet ved at udsende bogen i en af billigserierne.

Forfatteren Aage Dons har foretaget oversættelsen. Det har ikke gjort fremstillingen mindre velskrevet. Men der har indsneget sig en besynderlig fejl. Det første kapitel: »Vårens oro«, er blevet til: »Vårens bro«!

Viggo Sjøqvist

Andreas Hillgruber: Deutschlands Rolle in der Vorgeschichte der beiden Weltkriege. (Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen). 138 s.

Den tyske katastrofe i 1945 har øvet en meget betydelig indflydelse på historieforskningen i Vesttyskland. Medens forskerne efter 1918 søgte en forklaring – der nærmest mindede om en bortforklaring – på årsagerne til krigen og nederlaget i 1914–18, så har sammenbruddet i 1945 bevirket, at adskillige historikere nu prøver at finde forklaringen på det skete i selve det tyske kejserriges opbygning, sociale sammensætning og udenrigspolitik.

Forfatteren til den foreliggende lille bog tilhører den gruppe af historikere, der arbejder på denne linie. Han beskæftiger sig med den udenrigspolitiske side af spørgsmålet om Tysklands andel i ansvaret for udbruddet af de to verdenskrige, og han lægger ikke skjul på, at han anser det for at være stort. Det er hans opfattelse, at den uheldige udvikling begyndte i halvfemserne, da den kejserlige regering støttet af indflydelsesrige kredse i befolkningen opgav Bismarcks mere begrænsede europæiske stormagtspolitik og begav sig ind i

den wilhelminske æras »Weltmacht-politik«. Dette synspunkt er dog hverken nyt eller originalt, og hans behandling af julikrisen 1914 er egentlig mere interessant. Thi her gør han gældende – dog uden at sige det klart – at denne »Weltmachtspolitik« ikke var det afgørende moment i krisen, men derimod rigsledelsens frygt for, at de potentielle modstandere i Europa, især Rusland, ville blive for stærke i løbet af nogle år. Det er teorien om »die Politik des kalkulierten Risikos«, som førte til verdenskrigen. Et af de mest skæbnesvangre resultater af denne krig blev ifølge Hillgruber Ruslands fuldstændige sammenbrud og delvise tyske besættelse indtil november 1918. Thi konsekvensen blev dels en accentueret tysk interesse i at beherske Rusland vest for Ural med alle dets naturrigdomme, dels en konsekvent undervurdering og foragt for Sovjetunionen, der skabtes på ruinerne af zarernes Rusland. Her lå kimen til Hitlers ødelæggelses- og racekrig mod Sovjet, der fik afgørende betydning for det tyske riges undergang. Hillgruber lægger derimod mindre vægt på krigsudbruddet i september 1939. Den anden verdenskrig begyndte ifølge forfatteren ikke på dette tidspunkt, men først i juni 1941 og videreførtes i december 1941 med Hitlers krigserklæring til USA. Dette synspunkt kan unægtelig diskuteres; men bogen er et interessant vidnesbyrd om det mere realistiske syn, visse tyske historikere nu anlægger på det moderne Tysklands historie.

V. Sjøqvist

Danmarks Kirker. Frederiksborg amt. 7. og 8. hæfte. Udgivet af Nationalmuseet. (Gad, 1967) 95 s. og 94 s.

I de to hæfter afsluttes beskrivelsen